

Miskolci Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete



**„Horthy Miklós, mint emlékezetpolitikai elem a rendszerváltástól
napjainkig.”**

Fajcsák Balázs
Bölcsészettudományi Kar
Miskolci Egyetem

*Konzulens: Dr. Fekete Sándor
egyetemi adjunktus*

Miskolc

2024

Tartalom

Témaválasztás indoklása.....	3
Bevezetés	3
Az emlékezetpolitika mint, eszköz a tematizálásra és a szimbolikus térhódításra.....	5
Kollektív emlékezet	7
Emlékezetpolitika.....	10
Public History.....	11
A politikai napirend szerepe az emlékezetpolitikai témák aspektusából.....	12
Horthy Miklós kultusza, ellenkultusza történelmi távlatokban.....	14
Horthy-korszak.....	14
A Rákosi korszak.....	17
Kádár-korszak	19
Horthy-emlékezet a rendszerváltás után.....	20
Az egykori kormányzó újratemetése.....	20
A szélsőjobb öröksége – a rendszerváltás utáni, jobboldali radikálisok Horthyhoz való viszonya és a Fidesz „útkeresése”	22
A történelmi kontinuitás tengelye mentén legitimmé váló Horthy Miklós - A MIÉP Horthy-képe	23
Egy újabb történész-politikus, aki Horthy Miklós ügyében kívánt igazságot tenni.....	24
A jobboldali radikális örökség adu ásza - Mikor lesz ünnepnap augusztus 30?.....	25
2017 és a Fidesz irányváltása	27
Összefoglalás.....	29
Felhasznált irodalom:	32

Szinte nem telik el úgy év, hogy ne esne szó Horthy Miklósról, mégpedig a politikai napirend relációjában. Ez a jelenség nem pusztán abból táplálkozik, hogy az egykori kormányzó messze a legmegosztóbb szereplője a honi történelemnek, hanem az is komoly szerepet játszik Horthy permanens tematizálásában, hogy a politikai küzdőtér rendkívül bestiaizált, a társadalom pedig soha nem látott mértékben polarizált állapotban van. Mindezek fényében úgy gondoltam érdemes lenne az egykori kormányzót, mint emlékezetpolitikai elemet jobban megvizsgálni, mégpedig a rendszerváltás utáni nemzeti radikális pártok és a Fidesz relációjában.

Bevezetés

Horthy Miklósról, illetve kormányzóságának szűk negyed századáról mind a mai napig élénk diskurzus folyik. A különböző vélemények pedig – legyen szó akár a történészekről vagy a politikai elitről – igen széles skálán mozognak.

Horthy emlékezetpolitikai elemként való megjelenítésére nem kellett sokat várni, hiszen a kommunista hatalomátvétellel párhuzamban elindult a korábbi kormányzóval szembeni „lejárató kampány” is. Érthető, de közbe érdekes módon az akkori rezsim – a már bőven emigrációban levő Horthyt – permanens módon igyekezett diszkreditálni az ő személyét vagy legalább is tartalmilag keretezni az ő országglását. Mondani se kell, hogy a rendszerváltásig nem igazán volt tér, erő, akarat és lehetőség bármiféle ellensúly képzésére a személyét övező kritikák vagy megítélés kapcsán.

A fordulatot aztán a rendszerváltás hozta, azon belül is az újratemetése, ami a honi politika történetében is fontos precedenst teremtett. A kommunista „örökség” ellenére vagy éppen amiatt a harmadik Magyar Köztársaság első kormányából többen is tiszteletüket tették Kenderesen. A helyzet szimbolikusságát azonban erősen beárazta a megszólalók reakciója miszerint: „magánemberként vettek részt” vagy „a család és nem az állam szervezte a temetést”. Ezek alapján leszögezhető, hogy az Antall-kormány igyekezett egyfelől a kormányfő civil szakmájából eredő pragmatizmusnak, valamint a politikai küzdőtér adta kihívásoknak is megfelelni.

Idővel aztán utat tört a Horthy emlékezet pozitív reprezentációja, miután a Csurka féle radikálisabb szárny kivált az MDF-ből és megalakult a MIÉP, mely párt így elsőként kezdte el pozitív tartalmi elemekkel tematizálni Horthy országlását. A rendszerváltás utáni nemzeti radikális tömörülések mindegyike kiemelten kezelte Horthyt, sőt a FIDESZ is tett fontos, gesztusértékű döntéseket ez ügyben.

Gondolataimat összegezve: a rendszerváltás után komoly fordulatot vett Horthy Miklós emlékezetpolitikai megítélése. Ahogy azt már korábban említettem: a jobboldali radikális pártok mindegyike előszeretettel használta és használja is a Horthy kép pozitív elemeit, így felfedezhető egy általános mintázat is, ugyanakkor egyre inkább kezd újabb és újabb formában megtestesülni az egykori kormányzó emlékezetpolitikája, így érdemes ezeket a folyamatokat alaposabban is megvizsgálni.

A modern társadalomtudomány egyik leginkább használt szakkifejezése az *identitás* vagy említhetjük az *ön-azonosság* és az *önértelmezés* szinonimákat is. Identitása mind az *egyéneknek*, mind a *közösségnek*, sőt a *nemzeteknek* is van, így kiemelten fontos az egyes politikai erőknek, hogy a világnézetük, értékrendjük vagy éppen aktuális szándékuknak megfelelő identitáspolitikai elemeket sugározzák a társadalomnak, amivel kellő legitimitást csatornáznak az erőműveikbe. (Romsics, 2008)

Az identitásképzés és építés egyfajta megkülönböztetési stratégia is, hiszen ennek segítségével még inkább ki lehet hegyezni, a „mi vagyunk, akik”, illetve a „ti vagytok, akik” konfliktusokat. Az efféle topikok használata a leginkább akkor szokott kicsúcsosodni, ha az adott politikai hadszíntéren a különböző aktorok között – az aktuális témákat, problémákat tekintve – nincs jelentős nézetbeli eltérés. Ekkor a pártok igyekeznek még inkább az önazonosság meghatározására helyezni a fókusz és lehetőleg olyan dimenzióban, hogy csak az „igen vagy nem”, illetve a „mellette vagy ellene” irányvonalak közül lehessen választani.

Ez a leegyszerűsítő elgondolás érhető tetten az egyes kurzusok emlékezetpolitikai tevékenységeiben is, ami a történelem egyes eseményeit, illetve szereplőit hivatott megítélni egy sajátos nézőpont szerint (Romsics, 2005). A történészekkel szemben, az emlékezetpolitikai témákat kihegyező politikusoknak nem tisztje és nem is érdeke a történelemtudományi alapelvek figyelembevétele, ami alatt elsősorban a történések átfogó, kontextusban való értelmezésére gondolunk. A politikusok szeretik a saját és pártjaik értékítélete szerint értelmezni az egyes korok személyeit és történéseit, amit időnként akár lehet csűrni-csavarni, az aktuális fősodronynak megfelelően.

A leegyszerűsítő tematizálás a szavazói mozgósításnak is az egyik eszköze, pláne, ha olyan, alapból is igencsak megosztó személyről van szó, mint Horthy Miklós. Horthy kettős megítélése kapcsán a regnálása alatti, nagy horderejű döntésekkel övezett és turbulens időszak kerül mérlegre. A két serpenyő a történelem során hol ide, hol oda billent, de közmegegyezésre azóta sem jutott a társadalom, ami egyelőre nem is igénye a mai elitnek. Ungváry Krisztián történész szerint: „Horthy neve mindenkinek mondd valamit” és egyfajta „márkanév” funkciót lát el és mint minden márkáról, így erről is mindenkinek megvan a maga véleménye. Fontos leszögezni, hogy a történész ezt 2017-ben mondta, amikor a FIDESZ elkezdte elengedni az 56-os elemeket az emlékezetpolitikai muníciók közül és gyökeres fordulattal a Horthy-korszak – általuk – pozitívnak gondolt eredményeit tették át a fókuszba.

Az emlékezetpolitika mint, eszköz a tematizálásra és a szimbolikus térhódításra

Az emlékezetpolitika – fogalmazzunk úgy – csinálása sosem légből kapott dolog. Ez alatt arra gondolok, hogy az adott történelmi szereplő vagy esemény különbözőféleképpen értelmezett jelentőségének, tanulságának vagy éppen – ahol ez jellemző – az ismert konteók mentén ismertetett és felépített megítélése, illetve a történetek részletei mindig egy jól megkoreografált forgatókönyv szerint kerülnek a politikai napirendre. Persze biztos lehet találni olyan formációkat és aktorokat, akik nem rendelkeznek ilyesfajta ritmusérzéssel, de őket ily módon nem tekintem relevánsnak a kutatásom szempontjából. De mit is jelent ez valójában? Eleve miért fontos az emlékezetpolitika, mint tematizáló eszköz, milyen tevékenységekben ölthet még testet és milyen előnyök, illetve hátrányok származhatnak ebből? A folytatásban ezekre a kívánok választ adni az egyes szakirodalmak segítségével.

A közhatalomért folytatott küzdelem – legyen az akár helyhatósági és parlamenti voksolás vagy elnökválasztás – nem csak a választás napjáról szól, hanem egy permanens versenyfutás a népszerűség érdekében, ami aztán négy vagy öt évente a kampányidőszakban felerősödik, hogy végül a szavazófülkékben eldőljön, ki lesz méltó az állampolgárok képviselőjére. A kampány és az azon kívüli időszak mindig szolgáltat témákat a nyilvánosságnak, illetve egészen pontosan a politikai napirendnek. A politikai napirend, mint elemzési faktor a *60-as évek óta* tartja lázban a kutatókat (Török, 2005), de még mielőtt

kitérnék arra, hogy kik és miként alakíthatják a napirendet, illetve milyen jelentőség társul ehhez, bemutatnám az emlékezetpolitika szimbolikus gesztusait és gyakorlati megnyilvánulásait.

Az emlékezetpolitika, mint jelenség, alapvetően szimbolikus cselekvéseket hordoz magában, de a céljait tekintve akár komoly legitimációs szerepet is kaphat, ahogy azt már korábban részleteztem *Romsicsra* (2008) hivatkozva. Mivel a történelmet, ha újraírni nem is lehet, azonban – ahogy arra Nagy is (2020) rámutat a tanulmányában – *Burke* (2001) szerint a kollektív emlékezet igenis *formálható*, pláne, ha olyan túlpolitizált közegben élünk, mint Magyarország, ahol a hatalom előszeretettel formálja, illetve finom hangolja az egyes történelmi eseményeket és adott szereplők tetteit. Ez a posztkommunista örökség olyannyira központi eleme a jelenleg is regnáló kormánynak, hogy kutatóintézetek tömkelegét állította a sorba, melyek aztán munkásságuknak köszönhetően olyan alapvető konszenzusokat kezdtek ki, mint a magyarság származása, ahogy azt *Krekó* (2018) a „Tömegparanoia” c. művében részletesen is tárgyalta.

A különböző vélt vagy valós tudományos kutatóintézetek publikáció, illetve azok interpretálása fontos csapásvonala az emlékezetpolitikai narratívák képzésének, hiszen fennáll az a látszat, hogy ez egy tudományos, nem pedig politikai álláspont. Pont ezért, ahogy az itthon tendenciózusan tapasztalható, a kormánypárti sajtó előszeretettel hivatkozik ily módon a különböző értelmezésekre.

A tudományos diskurzus uralása mellett aztán ott vannak a mindennapokból jól ismert, igazán szimbolikus cselekvések, mint például a köztér elnevezések, illetve szobor vagy emlékmű állítások. Mondani se kell, ezek az aktusok az igazán átélhetőek, hiszen mindannyian érzékeljük ezeket és azokra is hatással lehet, akik kevésbé vagy egyáltalán nem fogyasztanak közéleti tartalmakat. Azon túl, hogy ezeknek a tetteknek jóval nagyobb az elérése, fontos visszajelzés arról, hogy mit is gondol az adott politikai szereplő. A közterek elnevezése nyilvánvalóan nem csak a „pillanatnak” szól, azonban – a szobor és emlékmű állítás mellett – a különböző helyszíneken tapasztalható status quo megváltoztatása, azon belül a történelmi állapotok visszaállítása is komoly gesztus. Ez utóbbira két komoly precedens is említhető: a Kossuth tér és a Budavári Palotanegyed. Mindkettőnél deklaráltan az 1945 és utáni időszak „rendezése” a cél, sőt *Kincses Krisztina*, a Magyar Nemzet újságírója „igazságtételről” beszél a 2022-ben megjelent cikkében.

„*Aki a múltat irányítja, az irányítja a jövőt is, aki a jelent irányítja, annak kezében van a múlt.*”

Ez az 1984-es orwelli idézet véleményem szerint pontosan definiálja, hogy mekkora szerepe lehet egy jól megragadott pillanatnak egy emlékezetpolitikai topik mentén, így a folytatásban részletesebben kitérek az emlékezetpolitika mibenlétére. Az emlékezetpolitikával kapcsolatos szakirodalmak feldolgozása során egy hármas fogalmi elhatárolást találtam. Ez a tartalmi felosztás Nagy (2020) tanulmányában került feltüntetésre, melynek alapjai – többek között – Assman (2018) és Burke (2001) kutatásaira támaszkodnak. Utóbbi kettő szerző releváns munkásságait áttanulmányozva átfogó képet kaphatunk az emlékezetkutatás alapjainak számító tudásanyagáról.

Kollektív emlékezet

A fogalmak közül először a kollektív emlékezetről szeretnék értekezni, mivel ez adja többinek az alapját. Ezt a terminus technicust *Maurice Halbwachs* filozófusnak köszönhetjük, de végül *Jan Assmann* és neje, *Aleida Assmann* munkássága emelte arra a tudományos szintre, aminek köszönhetően megalapozódott az emlékezetkutatás módszertani keretrendszere (Nagy, 2020). Kiindulópontja, hogy maga az emlékezet az *individuum sajátossága*, azonban az emlékezés, mint képesség az már a társadalom adta tudás. Itt a kulcsszó a *szocializáció*: a közösségek ugyan nem rendelkeznek a klasszikus értelemben vett emlékezettel, de ezáltal létrejön egy szellemi produktum, ami a későbbiekben meghatározza az érintettek emlékezetét, mégpedig az egymással folytatott kommunikáció révén. Ha az nem megy végig, megkezdődik a felejtés és az emlék odavész. De mit is jelent ez valójában? Hát azt, hogy a kollektív emlékezet *csoportfüggő*: az egyén akceptálja és a magáénak annak a csoportnak a nézeteit, amelyhez csatlakozott (Assman, 2018).

Kiemelt fontosságú megjegyezni, hogy az emlékek megőrzése „*nem csupán az emberi elme feladata*”, hanem egyaránt fontosak a környezeti tényezők, a társas körülmények és a kulturális szimbólumok is. Ezen elemek segítenek az emlékek fogalmi formába öntésében, vagyis a múlt csak külső segítséggel fogalmazható meg és válhat kulturális terméké. Ennek eredményeképp az emlékezet *kettős jellegű*: „*egyrésről az idegrendszer működésétől függ, másrésről társadalmi konstrukció*” (Nagy, 2020). Az emlékezet a megjelenítése érdekében fontos, hogy kézzelfogható formát öltön, mint például egy konkrét személy vagy kép

formájában, mely által *könnyebben integrálódik* az emlékezetünkbe (Keszei, 2010). Ezenkívül megfigyelhető egy térbeli és időbeli korlát is, melyeken keresztül a közösen átélt történelmi idő megfigyelhetővé válik. Ilyenek a jelentős *események, dátumok* vagy *ünnepnapok*. Peter Burke (2001) kiemeli a *tér szerepét* az emlékezet kialakításában, ahol „*képek, cselekvések, rituálék és kollektív reprezentációk segítenek átélni a múltat*” (Burke, 2001). Ezenfelül hangsúlyozza a gyökerektől való elszakadás hatását, amely *szimbolikus rekonstrukciót* idéz elő, és biztosítja az emlékezetben való fennmaradást. Ha egy csoport elszakad a gyökereitől, hamar szükségét érzi annak megvizsgálására, hogy honnan származik. Burke szerint ez vezethető vissza a 19. századra, amit Hobsbawm a „*hagyományok kitalálása korának*” nevez. Nagy (2020) és Burke (2001) is Hobsbawmra hivatkozik, akinek az értelmezésében a kitalált hagyományok olyan gyakorlatok, amelyeket a társadalom által elfogadott szabályok és rituálék alkotnak (Burke, 2001).

Jelentőségük abban áll, hogy a rendszeres ismétlések segítségével rögzülnek bizonyos viselkedési normák, amelyeket a *múlt eseményeihez kötnek*. Ezek az események általában egy adott időponthoz vagy külsőségekhez kapcsolódnak. Amint ez megvalósul, a folyamat kontinuitása jelentősen mesterségessé válik, így hoznak létre új helyzeteket a múltra hivatkozva, vagy éppen a múltat újraélesztve és ez teszi igazán különlegessé Hobsbawm kitalált hagyományait. Ezzel összefüggésben Jan Assmann (2018) megjegyzése is figyelemre méltó, mely szerint: „*a konkrét személyekre való emlékezés nem a múlt megőrzését célozza, hanem a közösség által a jelenben értelmezett múlt rekonstrukcióját.*” Az emlékezet nem csak a múlt újrakonstruálását végzi, hanem reprezentációs szerepet is tölt be, mivel a múlt bemutatásával hozzájárul a jövő generációinak irányításához és a tudásátadás elősegítéséhez. Ebben a folyamatban az írásbeliség kiemelt szerepet kapott, hiszen a múlt tárolásának fő eszköze lett.

A múlt reprezentálása során a kollektív emlékezet fontos feladata, hogy bemutassa a közös múltat és az egyéni sorsokat is, biztosítva mindenki számára, hogy megtalálja és azonosuljon a saját helyével. A múltra emlékezni kell, de bizonyos eseményeket el is kell felejtetni. Aleida Assmann szerint egy egészséges demokráciában ezek a megemlékezések nem kötelezőek, hanem lehetőségek, amelyek az *egyén identitásától* függnék (Nagy, 2020). Az emlékezeti konstrukciók létrehozói változatosak lehetnek: *a média, a különböző politikai pártok*, vagy maguk *a polgárok*. A totalitárius rendszerekben viszont a párt *az egyetlen* létrehozó, és a megemlékezések *kötelező érvényűek*. Aleida Assmann szerint ezek a konstrukciók irányítúként szolgálnak a jövő számára. Ezek határozzák meg, hogy a múlt milyen formában

kerül bemutatásra. Ha elfogadjuk ezt, az emlékezés lehet produktív, agresszív, erőszakra buzdító vagy civilizáló hatású (Assman, 2016).

Halbwachs kollektív emlékezet fogalmát Jan Assmann kibővítette a kommunikatív és a kulturális emlékezet fogalmával. „A kommunikatív emlékezet azokat az emlékeket jelenti, melyeket az egyén kortársaival oszt meg” (Assman, 2018). Ez a nemzedéki emlékezet, amely idővel, ha az adott nemzedék kihal, a következő nemzedék veszi át. A szabad fordításban csak szóbeli história – de nevezhetjük szájhagyománynak is – (*oral history*) alapján Assmann úgy véli, hogy „a kommunikatív emlékezet körülbelül három nemzedéken keresztül tartható fenn, ezt követően átveszi a helyét a hagyomány, azaz beleolvad a kulturális emlékezetbe.”

A kommunikatív emlékezettel ellentétben a kulturális emlékezet a múlt egy meghatározott pontjára összpontosít és szimbolikus alakzatokká alakul, amelyek révén kapcsolódik a jelenhez (Assman, 2018; Nagy, 2020). A kulturális emlékezet jellemzője, hogy *nem terjed magától*, hanem átgondolt irányítást igényel, és gyakran támaszkodik a *textualításra* is. Ezért emeli ki Assmann a költők és írók szerepét, mint a kulturális emlékezet kulcsfiguráit, akik gondosan alakítják ki az identitást meghatározó tudást. Ennek sikeréhez azonban kollektív részvétel szükséges, melyet az emlékezeti rituálék és megemlékezések biztosítanak a következő nemzedékek számára. Bár a kulturális emlékezet hajlamos az írásbeliségre, megnyilvánulhat hagyományokban és külsőségekben is, mint például a térhez kötődő emlékezési formákban, amelyek nem emlékművekben, hanem egy adott táj teljes területére vonatkoznak.

A kollektív emlékezet hordozói változatosak lehetnek, a tájakon, tárgyakon át a zeneművekig és narratívákig, attól függően, hogy a közösség hogyan tölti meg ezeket emlékeivel. (Nagy, 2020). Nagy (2020) a tanulmányában megemlíti Benedict Andersont, aki arról értekezik, hogy az emlékek segítségével az egyén új világot teremt, amiben hasonlókkal osztozik, elkülönülve más csoportoktól, ami az *apró közösségektől* akár az *elképzelt közösségekig* terjedhet. Ez utóbbi egy olyan közeg, ahol, a tagok nem ismerik, sőt, nem is hallottak egymásról, de mégis elfogadják azonos normáikat, láthatatlan kapcsolataik alapján.

A szerző egy másik, szintén lényeges megállapításra is rámutat, Pierre Nora munkásságához kötődik. Nora megállapította, hogy a múlt nem élhető át újra, mert a történelem *elhomályosítja* az emlékeket (Nagy, 2020). Véleményem szerint ez a kulcs, hiszen a

történelem azok számára, akik nem elsőkézből élték meg az eseményeket, a legtöbbször tényleg kiegészített vagy árnyalt valóságra épülnek. Pontosabban fogalmazva, ha csak egy olyan kérdés van az adott történelmi eseményt vagy személyt illetően, ami kétséget ébreszthet bennünk a megítélés vagy keretezés szempontjából, akkor onnantól kezdve a legendák és hiedelmek könnyen bekerülhetnek a köztudatba

Emlékezetpolitika

A kollektív emlékezet áttekintése után a korábban már bemutatott *hármás tagolás* (Assman, 2018; Burke, 2001) második elemét, az emlékezetpolitikát veszem górcső alá, ami dolgozatomnak az egyik legfontosabb szakmai kifejezése. A jelenség és sajátosságainak a bemutatását az egész tárgyával vagy ha úgy tetszik eredőjével kell kezdeni. Nem árulok el nagy dolgot, ez nem más, mint a történelem, szebben fogalmazva a történelmünk. Ez tehát az origó, azonban rögtön le kell szögeznünk, hogy akármennyi tudás és ismeret áll a rendelkezésünkre bizonyos eseményekkel és szereplőkkel kapcsolatban, léteznek párhuzamosan futó értelmezések, ami nem is lenne baj, de tisztázni kell, hogy valójában ki az, aki a történelemmel kapcsolatos tudást közvetíti és átadja.

Peter Burke (2001) szerint nem a történészek határozzák meg a múlt eseményeinek kulcsmozzanatait, hanem a társadalmi csoportok, ugyanis *ők formálják az emlékezetet*, ők érzékeltetik a történészekkel, hogy mi az, ami emlékezésre méltó. Ezt a folyamatot, illetve jelenséget támasztja alá Gyáni Gábor (2012), akinek az álláspontja szerint *a 20. századi totalitárius rendszerek aláásták a tudományos értelemben vett történelmet azzal, hogy a politikát fölérendelték annak, mely így elveszítette a hitelességét*. Az éppen aktuális hatalmi érdek szerint keretezett történelmi narratívák térnyerése ugyan manapság is tendenciózus jelenség, így aligha csoda, hogy az egykori totalitárius, manapság inkább hibrid rezsimként vagy arra hajazó rendszerként aposztrofált országokban a politika és a történelem szétválaszthatatlanul összefonódik, ami posztkommunista társadalmakban a túlpolitizált emlékezetet eredményezi, élezve a társadalom és a tudomány közötti viszonyt a különböző politikai értelmezések miatt.

Annak megértéséhez, hogy hogyan működik az emlékezetpolitika, fontos a nemzeti hősök kialakításának elemzése a politika befolyása szempontjából. Az emlékezetpolitika fő célja, ahogyan korábban említettem, a nemzeti egység kialakítása. Persze mindenhol vannak

példák a nemzeten belül megosztó és – adott esetben – szándékosan megosztóként keretezendő figurák. Ilyen például a spanyol polgárháború és Franco diktatúrájának az emlékezete. A nemzeti múlt egységes értelmezésének elősegítésére az állam széleskörű eszköztárral rendelkezik, „beleértve az iskolarendszert, különféle szimbólumokat, dalokat, állami ünnepségeket, és akár olyan hétköznapi tárgyakat is, mint a nemzeti szimbólumokkal díszített árucikkek” (Nagy, 2020). Guszmán Gergely alapján Nagy (2020) kifejti, hogy a politikai szféra ezeket a szimbólumokat felhasználva, lelkesítő és fenyegető beszédekkel, hősök és ellenségek megjelenítésével igyekszik az emberek érzelmeire hatni, ezzel különböző hiedelmeket kelt a politika világáról, misztifikálja a *politikai valóságot*, ami a hatalom megőrzésére és fenntartására szolgál. Ezzel azt a látszatot kelti, hogy csak ők képesek eligazodni a politika világában, ami alapvetően szükségessé teszi őket a társadalom számára (Nagy, 2020). A politikai vezetés a maga által létrehozott politikai világot reprezentáció révén tartja fenn, amit igyekszik a kollektív emlékezet részévé tenni, akár a „dicső elődök” munkásságának a kontinuitása által. Tehát a nemzeti hős ideális eszköz erre a célra, mivel ötvözi a politikai hatalom által előtérbe helyezett erényeket, és szimbólumként képviseli a hatalmat.

Public History

Végezetül meg kell említeni a *public history* jelentőségét, mint olyan jelenséget, ami jelentős mértékben befolyásolja az emlékezetpolitika szempontjából *fő motívumként* szolgáló kollektív emlékezetet (Nagy, 2020; Assman, 2018). A *public history* fogalma az 1970-es években született meg az Amerikai Egyesült Államokban, és már az 1980-as években világszerte elterjedt. Nagy (2020) szerint a jelentősége abban rejlik, hogy „az *akadémiai történetírás eredményeit könnyen érthető módon teszi elérhetővé a történelem iránt érdeklődő széles közönség számára.*” Vannak olyan szerzők, akik a *public history*-t a történelempolitika egy részterületének tekintik, ám Gyáni Gábor a *public history* fogalmát úgy határozza meg, mint *olyan köztörténelmet, ami a múltat prezentálja, és amire a társadalomnak égető szüksége van, illetve igényt tart* (Gyáni, 2016). A *public history* célja, hogy a tartalmak a közönség számára könnyen befogadhatóak legyenek (Nagy, 2020). A tudományos történelemmel szemben a legnagyobb különbség az, hogy míg a tudományos történelem *kérdéseket vet fel*, addig a *public history* *kész válaszokkal szolgál*. A tömegkultúra elterjedésével a *public history* vált a múltra való emlékezés egyik fő közegévé, beleértve a

történelemmel kapcsolatos tv-csatornákat, filmeket és történelmi ismeretterjesztő magazinokat.

Ezek a műfajok a kollektív emlékezettel *szoros*, bár változó kapcsolatban állnak. A történelmet könnyen fogyaszthatóvá tett tartalmak száma, különösen a dokumentumfilmek és sorozatok robbanásszerűen nőttek. Nagy (2020) szerint ezek népszerűsége abban rejlik, hogy az emberek képesek belehelyezkedni a múltba, ami a televízió révén válik igazán átélhetővé. A *public history* által a múlt mindössze egy kattintásnyira van mindenkitől, így a *public history* maga is üzleti ágazattá vált.

Látható tehát, hogy milyen eszközök állnak az „emlékezetpolitika csinálás” birtokában és mennyivel átfogóbb terminus technicus a *kollektív emlékezet*, mely így tartalmilag kiegészíti az emlékezetpolitikát, mint fogalmat, emellett egy átfogóbb tudáshalmazt nyújt az az emlékezetpolitikai témák és jelenségek tudományos elemzéséhez.

Mindezek mellett, magának a jelenségnek a megértéséhez, fontosnak tartom, hogy arról is szó essen, miként bukkannak elő ezek a témák, miért érdeke a politikai elitnek az efféle tematizálás és milyen hatással lehet ez a társadalomra, ezért a folytatásban a politikai napirendet fogom röviden prezentálni, továbbá kitérek az emlékezetpolitikai topikok sajátos jellemzőire a napirend uralása szempontjából.

A politikai napirend szerepe az emlékezetpolitikai témák aspektusából

A politikai napirend felépülésének mikéntje mellett a politikai kommunikáció hatásmechanizmusáról is ejtenék pár szót. A szakirodalom ezt *transzmissziós modellként* tárgyalja (Rod és tsai, 2021). Ennek öt részeleme van: *üzenetküldő, üzenet, csatorna, fogadó és végül a hatás*. A kérdés pedig adja magát, azaz kinek, mit, hogyan és milyen hatás mellett akarunk kommunikálni. Mondhatjuk, hogy ez egy kommunikációs, de a gyakorlati tapasztalatom, illetve a tudományosság iránti igényem azt mondatta velem, hogy erre is térjek ki, egyfajta bevezetésként.

Kiindulva abból, hogy napjainkban a média, azon belül is a közösségi média platformjain zajlanak a legintenzívebb kampányok, muszáj szót ejteni a média hatásának mechanizmusairól. A folyamat keretein belül négy szakaszt lehet elkülöníteni, melyek a

megerősítés (*reinforcement*, napirend-meghatározás (*agenda-setting*), előzetes keretezés (*framing*) és előhangoló tematizáció (*priming*) (Dearing és tsai., 1996).

A megerősítésnél az emberek véleményének visszaigazolásában testesül meg a hatásmechanizmus, ami jórészt annak köszönhető, hogy az emberek többsége nem diverz módon fogyasztja a média-tartalmakat. A szakirodalom három kulcsszót emel ki ezzel összefüggésben, melyek mindegyike a szelektív irányultságot hangsúlyozza. Szelektív kitettség, szelektív interpretáció és szelektív emlékezet (Rod és tsai., 2021). Az *agenda-setting* ezt a fajta szelektivitást tovább mélyíti, hiszen a média egész egyszerűen nem tud mindenről beszámolni, arról nem is beszélve, hogy egyes orgánumok akár szándékosan hallgatnak el bizonyos eseményeket vagy azokat csak részleteiben tárgyalják. Ez utóbbival meg is érkezünk a keretezéshez, ami a hatását tekintve arra készteti a médium fogyasztóit, hogy a tájalásnak megfelelő módon értelmezzék a dolgokat. A keretezés által pedig végül kiteljesedik a *priming*, azaz az előhangoló tematizáció. (Rod és tsai., 2021).

A nyugati politikatudományban a *hatvanas évek óta* van jelen a politikai napirend vizsgálata. Ezeknek a tanulmányoknak középpontjában a *közpolitikai folyamat* (Török, 2000), azaz a politológiai háromszög ún. „*policy*” eleme (Bayer, 1999). A kutatások egyik fontos állomásának, a napirendre vételnek (*agenda setting*) a vizsgálata állt: „*azaz, hogy bizonyos kérdések miért, mások pedig miért nem kerülnek a politikai témák közé* (Tóth és Török, 2001).” A politikai napirend fogalma alatt azoknak az ügyeknek (issues) az összességét értjük, „*amelyek a politikai döntéshozatal tárgykörébe tartoznak, illetve amelyek a politikai rendszeren belül a politikai szereplők által vitatottak egy adott időszakban.*” Török Gábor (2000) a tanulmányában kiemeli, hogy „*E. E. Schattschneider (1960) volt az első, aki megfogalmazta, hogy a politikai napirend összeállítása a politikai folyamat integráns része.*

Igazodva a nemzetközi napirendkutatás főbb trendjeihez (Török, 2000), érdemes elkülöníteni egymástól három különböző elemet. Egyrészt a *média napirendjét*, amely azt mutatja meg, hogy az írott és elektronikus sajtó mit tart fontosnak vagy érdekesnek egy adott időszakban, másrészt a *parlamenti-pártpolitikai napirendet*, mely a politikai aktorok napirend-formáló szándékát tükrözi (Török, 2000). A három napirend viszonyát érdemes egy – jelen esetben – elképzelt halmazban szemlélni, különösképpen a metszetekre, melyek vizsgálata remek alapul szolgálhat a jövőbeni releváns vizsgálatokhoz. A legizgalmasabb feladat a metszetek vizsgálata, elsősorban a három halmaz közös metszete, ahová azok az ügyek kerülhetnek, amelyek egy adott időszakban a politikai elit, a média és a közvélemény

figyelmét is felkeltik. Empirikus kutatásra mind a három napirend esetében van lehetőség: „a parlamenti-pártpolitikai napirendet elsősorban statisztikai módszerekkel, a média napirendet szöveganalízissel, míg a közvélemény napirendet közvélemény-kutatásokkal lehet hatásosan tanulmányozni.” (Török, 2000)

Horthy Miklós kultusza, ellenkultusza történelmi távlatokban

A dolgozatom vezérfonalát a Horthy Miklós övezte emlékezetpolitika rendszerváltás utáni kiteljesedése adja. A jelen és a közelmúlt kapcsolódó diskurzusainak megértéséhez viszont nélkülözhetetlen a régmúlt narratíváinak megismerése, így a folytatásban igyekszem röviden bemutatni a rendszerváltás előtti korok Horthyt övező narratíváit, méghozzá Turbucz (2012) ehhez kapcsolódó tanulmánya alapján.

Az egykori kormányzó a 20. századi magyar történelem egyik ellentmondásos személyisége. A személyét és tevékenységét övező viták *1918 óta* szolgálnak alapul polémiák hadának (Turbucz, 2012), így pozitív, negatív, *egyoldalú és túlzó* tartalmi elemekkel is átszőtt Horthy-képeink vannak idestova több mint kilencven éve. A főbb mintázatok tekintve az *„éppen fennálló politikai hatalom határozta meg, hogy mit és miért kell gondolni Magyarországon 1920 és 1944 között hivatalban lévő kormányzójáról”*, mely jelenség mögött természetesen *legitimációs akarat* húzódik meg.

Horthy-korszak

„Horthy Miklós 1919 és 1944 közötti vezérkultusza közel sem volt egyedülálló jelenség a korszakban.” (Turbucz, 2012), hiszen temérdek *államban jelentek meg vezérkultuszok, a háborús vereségre, a nemzeti megaláztatásra, a politikai instabilitásra, a szociális feszültségekre és gazdasági problémákra adott reakcióként.* Az erős kéz iránti igényt aligha kell bemutatni, pláne válságperiódusokban. Ezt az igényt az egykori kormányzó karaktere abszolút mértékben teljesíteni tudta, köszönhetően a valóban kézzel fogható eredményeinek.

Mondani se kell, hogy – mint ahogy az igaz barát – úgy az igazi vezető is a bajban ismerszik meg igazán. A vezetői képességek, a vezetői attitűd, a vezetői lélektan egytől-egyig inkább született, mintsem tanult tulajdonsága az egyénnek, de persze ennél jóval árnyaltabb az erre vonatkozó szakirodalom, ezt a vonalat pedig jelen munkámba nem szeretném beemelni.

A karizmatikus vezetők, pláne az ilyen jellemvonásokkal rendelkező politikai vezetők komoly formáló erővel rendelkeznek, amit tovább erősít, ha a történelem előrehaladásával kiderül, hogy korszakos hatással van a történelemre, ebből fakadóan a *„Horthy-kultusz fontos láttelepe a magyar történelemnek.”* *„A magyar társadalom meghatározott csoportjai ugyanis tőle várták az elvesztett nemzeti nagyság – a történelmi Magyarország – helyreállítását, az elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslását”* (Turbucz, 2012).

Ebben az értelemben az egykori kormányzó egy szebb jövő ígéretként jelent meg a kollektív tudatalattiban. Ez utóbbiból leginkább a hatalmi elit profitált és erre reagálva tevőlegesen asszisztáltak is. Ennek eredményeképpen *„idővel már nélkülözhetetlen legitimációs tényezővé vált”* (Turbucz, 2012; Romsics, 2007). Ahhoz, hogy ez látszat fenn is maradjon, az akkori propaganda komoly erőfeszítéseket tett, hogy permanens legitimációs fedezet fennmaradjon (Turbucz, 2012). A személyébe vetett hitbe való folyamatos investíció egyébként nem unikális, sőt kifejezetten elterjedt gyakorlat a hasonló esetekben, ahogy erre Turbucz (2012) is rámutat

A gyakorlatban ez ott érhető tetten, hogy minden pozitív előjelű történés vagy esemény a kormányzó kivételes képességeinek volt betudható, legalább is a nyilvánosság felé tett *kommunikációs panelek* ezt igazolják, tehát folyton folyvást *Horthy nélkülözhetetlenségét sugallták.* (Turbucz, 2012). E kép szerint Horthy Miklós egy *„nemzeti hős”, „bölcs vezér”* volt, *„aki kizárólag a nemzet érdekeit követve, a pártpolitikai küzdelmek felett állva, határozottan és megfontoltan vezeti a magyarságot a szebb jövő, a magyar feltámadás és Trianon revíziója felé* (Turbucz, 2012; Romsics, 2007). Horthyt a magyar nemzet, a magyar állam hajójának kormányosaként festették le, aki a parancsnoki hídon, ahogyan az adriai hadszíntéren, úgy kormányzóként is erős kézzel fogja a kormánykereket, dacolva mindazokkal a tényezőkkel, melyek gátolják és akadályozzák a nagy nemzeti célok megvalósítását. Az egyik – tipikusnak tekinthető – méltatás így foglalta ezt össze: *„Nehéz helyzetünkben nyugodjunk meg abban a tudatban, hogy a magyar gálya sorsát olyan bölcs kormányos intézi, aki ott áll őrhelyén szilárdan, törhetetlenül, mint egykor a parancsnoki hídon, midőn bátran szembenezve a halállal teljesítette a kötelességét.”* (Turbucz, 2012) A

hivatalos Horthy-kép tehát egyértelműen pozitív jövőképet, biztonságérzetet és reményt sugallt.

Horthy Miklós egyre intenzívebbé váló méltatásában az 1920-as évek közepétől részt vett az államapparátus is, ezt megelőzően pedig alapvetően a radikális jobboldal építette Horthy-kultuszát. *„Az állam mellett szerepet vállaltak ebben az egyházak, társadalmi egyesületek és a politikai pártok, illetőleg az oktatási intézmények is.”* A kormányzó közszereplései, vidéki útjai, a személyéhez kötődő évfordulók, a születés- és névnapjai (június 18., december 6.), a kormányzóválasztás (március 1.) és a budapesti bevonulás (november 16.) évfordulói adtak *„lehetőséget a kultusz ápolására, amelynek eszközei között megtalálhatók voltak például a festmények, freskók, portrék, szobrok, életrajzok, plakátok, illetőleg a sajtóban megjelent töménytelen mennyiségű cikk.”* (Turbucz, 2012)

Az 1919 és 1944 közötti időszak alaposan leegyszerűsített narratívái szerint *„az első világháború után Horthy Miklós mentette meg a nemzetet a teljes megsemmisüléstől, a maga fővezéri szerepében, lehetővé téve ezzel a későbbi konszolidációt.”* A „nemzetmentés” a Nemzeti Hadsereg megszervezését, a Tanácsköztársaság „megbuktatását”, a budapesti bevonulást és ezzel összefüggésben a román megszállók kivonulását jelentette. A valóság azonban az, hogy a Tanácsköztársaság bukása egyáltalán nem köthető Horthy Miklós nevéhez, tehát Horthy tényleges szerepe jelentősen elmaradt a propagandisztikus értékelésektől (Turbucz, 2012).

A Horthyt magasztaló tematikák egyik, ma is előszeretettel alkalmazott tartalmi eleme az országépítő jelző. Ezt a képzet az 1920-as évek második felében és a Bethlen István miniszterelnök által végrehajtott konszolidációt követően társították a kormányzó képzeletbeli alakjához. Ez nem jelentett mást, mint hogy a miniszterelnök vitathatatlan eredményeit a kormányzónak tulajdonította a propaganda, ami ugyan skandallum, de mégis realisabb helyzetértékelés, mint az 1919-20-as időszak kapcsán, mivel Bethlen aligha tudta volna a kormányzó nélkül véghez vinni a konszolidációs programját. Ebből a szempontból Horthy nyugodtan tekinthető „országépítőnek”, miközben a konszolidációs politika egyértelműen Bethlen István szellemi terméke volt – teszi hozzá Turbucz (2012).

Turbucz úgy folytatja, hogy az 1938 és 1941 közötti területgyarapodások hatására jelent meg az „országgyarapító” kormányzó képe, mely mondás Imrédy Béla miniszterelnökhöz köthető, ugyanis ő nevezte először így az államfőt. Az 1938. november 6-i komáromi bevonulás alkalmával a következőképpen fogalmazott: *„Az egyesülésnek ezekben a szent*

perceiben mondom minden magyar nevében: a nemzet ezt soha nem fogja elfelejteni. [...] Az országmentő Horthy Miklósból országgyarapító szabadító lett. [...] Isten áldja meg Főméltóságodat mind a két kezével, mindazért, amit értünk húsz esztendőn át tett, aminek gyümölcsét ma aratjuk. S a megnagyobbodott országnak minden fia és leánya nevében ígérem, hogy Főméltóságodat hűséggel követjük azon az úton, amelyen vezet bennünket egy szebb és boldogabb Magyarország felé.” (Turbucz, 2012)

A miniszterelnök komáromi beszédéből is jól kivehető, hogy a Horthy személyéhez kötött jelzők azt az utat írják le, amit a kormányzó vezetésével 1919 óta „megtett” a magyar nemzet, azt sugallják, érzékeltetik, hogy a magyarság neki köszönhetően került közelebb a „szebb jövő” állapotához, mert képes volt megvalósítani a személyéhez kötött vágyakat. E rövid összegzésből is látható, hogy Horthy tényleges szerepét jelentős mértékben eltúlozta a propaganda, a mai napig élő legendákat teremtve ezzel, „*azonban a kormányzó kultusza nem volt kizárólagos, tehát személyének méltatásában nem kellett kötelező jelleggel mindenkinek részt vennie, de a hivatalos (pozitív) Horthy-kép ellensúlyozására még így is csak erősen korlátozott lehetőséggel rendelkezett a baloldali emigráció, a hazai baloldali ellenzék és a legitimisták, illetőleg a második világháború időszakában a szélsőjobboldal is.*”

A Rákosi korszak

A kormányzó regnálását követően alapjaiban változtak meg az erőviszonyok, így az ő megítélése is: „*Horthy kormányzóságának idejében a korszak árnyoldalairól természetesen hallgatott a propaganda.*” (Turbucz, 2013). Az 1944/45-ös események után azonban földcsuszamlásszerűen alakultak át a mindennapok. A Horthy-kultusz *átcsapott ellenkultusszá*, aminek elsődleges okai a *hatalom legitimációs szándékaira* vezethetők vissza. Ez az irányvonal megingathatatlan volt, így az egykori kormányzó megítélése szempontjából ez volt a *leghomogénebb* időszak. (Turbucz, 2012)

Horthy ellenkultusza az 1919 utáni *baloldali emigráció* Horthy-képére épült, de értelemszerűen számos ponton kiegészült és az 1919 és 1944 közötti kultuszhoz hasonlóan ezt is a szelektív és a végtelenségig leegyszerűsített történelemszemlélet jellemezte, de természetesen már nem pozitív, hanem egyértelműen negatív előjellel. „*A kommunista propaganda a Horthy-korszakot és magát a kormányzót is a lehető legnegatívabban igyekezett ábrázolni, ugyanis így - érthető okokból - a berendezkedő hatalom a saját szerepét jóval pozitívabb színben tüntette fel*” – írja Turbucz (2012), aki arra is kitér, hogy az 1919 és

1944 közötti időszakot egy *teljes egészében homogén* korszaknak mutatták be, sőt a magyar történelem *mélypontjának* tekintették, amikor kizárólag kárhoztató dolgok történtek. Horthy Miklós érdemeit elvitattatták, mindenfajta empátia nélkül ítélték meg a történelmi szerepét és a felelősséget, sőt olykor-olykor bizonyos esetekben és kontextusban démonizálták is. (Turbucz, 2012).

Személyéhez az 1944 előtti dicshimnuszok ellentéteit, a „nemzetrontó”, „országvesztő” és „hazaáruló” jelzőket társították. Horthy Miklós bűnbakká, az addigi magyar történelem egyik „legsötétebb” alakjává vált. *„Ezt a Horthy-képet a tömegkommunikációs eszközök, azaz történelemtankönyvek és a különféle propagandaanyagok, így versek, karikatúrák, grafikák és brosúrák is közvetítették.”* (Turbucz, 2012) Az 1919 utáni baloldali emigráció propagandakiadványai közül többet újból kiadtak, amiket jóval szélesebb körben terjesztettek, mint annak idején lehetett. Ennek következtében a *hivatalos múltszemlélet szintjére* emelkedtek olyan legendák, tévhitek, amelyek addig csak igen szűk körben hatottak. (Turbucz, 2012)

„Az ellenkultusz Horthy-képének főbb pontjait szerint például tengerész pályafutása kapcsán leszögezték, hogy ő verte le a cattaroi matrózlázadást.” (Turbucz, 2012). Tény, hogy Horthy erélyes tengerésztiszt volt, minden bizonnyal ez volt a legenda alapja, de a lázadás idején nem tartózkodott Cattaróban, így azt leverni sem tudta. Emellett Horthy Miklós „hazaárulását” kívánta igazolni az a tévhit, ami szerint ő javasolta az uralkodónak, hogy adják át a flottát a délszláv nemzeti tanácsnak. *Turbucz* (2012) leszögezi, hogy Horthy ilyen javaslatot nem tett, sőt a kommunista propaganda - minden ok nélkül - még azt is elvitatta, hogy *rendesen tudott magyarul*. A fővezéri tevékenysége kapcsán elsősorban a fehérterror, illetőleg a hatalomra kerülésének módja szerepelt a propaganda céltábláján. Horthy közvetett felelőssége nem vitatható a terror kapcsán, sőt bizonyos kijelentéseivel még hozzá is járult a bosszú légkörének legitimálásához. *„Mindent egybevetve azonban nem igaz, hogy „a különítményi terror lelke maga Horthy volt”.* (Turbucz, 2012)

Minden bizonnyal Horthy Miklós nélkül is lett volna fehérterror, miután az első világháború hatására brutalizálódott a közélet (Romsics, 2007). Meglehetősen egyoldalú értelmezésnek tekinthető, hogy a kormányzói hatalmat szintén „hazaáruló” módon szerezte meg, a terrornak és az „imperialista antanthatalmak” támogatásának köszönhetően. A korszak korlátozott parlamentarizmusként, a demokrácia és a diktatúra közötti átmenetként jellemezhető politikai rendszere nem volt „fasiszta”, „reakciós” diktatúra, a kormányzó

pedig nem tekinthető „véreskező katonai diktátornak”, ahogyan „fasisztának” sem (Turbucz, 2012). A korszak külpolitikájának értékelését szintén a propagandisztikus kijelentések, egyoldalúságok uralták, amelyek azt sugallták, hogy a Horthy és Hitler közötti eszmei szövetség mindvégig harmonikusan működött, azaz mentes volt mindenféle konfliktustól. Horthy azonban nem kívánt és nem is tudott azonosulni a náci ideológiával, eszmei közösségről tehát szó sem volt, a Harmadik Birodalommal a területi revízió érdekében működött együtt, ráadásul az együttműködési hajlandósága nem volt feltétlen. Igaz, hogy bizonyos döntéseinél nem tudott önmérsékletet tanúsítani, ahogyan felelősebben mérlegelni sem, de mindez nem függ össze az 1950-es évek műltszemlélete által sugallt képpel. Érdekes, hogy ez utóbbi kritika a MIÉP reprezentánsai által is artikulálva lett a 90-es évek elején, a *Magyar Fórum* hasábjain (Turbucz, 2014).

Horthy és Szálasi teljesen alaptalan összemosását célozták az olyan kijelentések, mint például: *„a Horthy-reakció a nyilasokat soha nem tekintette igazán ellenségnek, inkább tartaléknak.”* (Turbucz, 2012), ami leginkább a Horthy-korszak teljesen homogén értékeléséből fakadt. Az ellenkultusz lényeges elemévé vált még a kormányzó 1944-es, elsősorban az őszi eseményekkel kapcsolatos tevékenysége is, mellyel kapcsolatban szintén leegyszerűsítő és alaptalan megállapítások voltak olvashatók, így például az, *hogy az átállási kísérlet bukása azért következett be, mert a magyar reakció és a német fasizmus között túl mély volt a belső rokonság és a lényegbeli azonosság.*” (Turbucz, 2012)

Kádár-korszak

Az 1956 előtt szavatolt értékítéletek a Kádár-korszakban is tetten érhetőek voltak, melyeket szintén a hatalmi elit hagyott jóvá úgymond, ennek megfelelően az ígehirdetés is a rendelkezésükre álló eszközök segítségével zajlott. *Párthatározatok, propagandamunkák és történelemtankönyvek*, mind-mind Horthy történelmi jelentőségének csorbítása érdekében születtek. is létezett.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatására azonban jelentős változás történt: enyhült a társadalomra nehezedő nyomás, ráadásul már a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett terrorrendszer is ellenkorszakká vált, *„így az 1919 és 1944 közötti időszak értékelése egyre kevésbé töltött be legitimációs szerepet* (Turbucz, 2013).

A Horthy-korszakról így valamelyest árnyaltabb, kiegyensúlyozottabb munkák is születhettek, így a vonatkozó történelmi szakmunkákból fokozatosan visszaszorultak az ideológiai szempontok, valamint új kutatási eredmények is árnyalták a Horthy Miklósról kialakított, alaposan torzított képet. Az 1960-as évektől szakszerűbbé váltak a forrásközlések, azonban a revíziós külpolitika és az 1944-es megszállás kapcsán időnként már helytálló, higgadt megállapítások is olvashatók voltak, így például az, hogy *„Horthy a magatartásával legalizálta a német megszállást, rendkívül megkönnyítette Hitler terveinek valóra váltását”* (Turbucz, 2012).

Horthy-emlékezet a rendszerváltás után

Dolgozatom következő részében a munkám gerinceként szolgáló rendszerváltás utáni Horthy-képet mutatom be egyrészt történelmi síkon, másrészt azon pártok szemszögéből, melyek első kézből tematizálták az egykori kormányzó emlékezetét.

Az egykori kormányzó újratemetése

1993. szeptember 4.-e vitathatatlanul az egyik legemblematikusabb napja a rendszerváltás utáni magyar történelemnek és persze politikának. Ezen napon került ugyanis sor az egykori kormányzó, Horthy Miklós újratemetésére, mely aktus több szempontból is fontos precedenst teremtett, azonban az MDF és Horthy relációjában ez a gesztus inkább a lezárása, mintsem a kezdete volt az akkori kormányzópárt Horthy-emlékezetének.

A harmadik Magyar Köztársaság első miniszterelnökévé választott Antall József *„hivatali ideje alatt több ízben is hangot adott a véleményének”* a Horthy-korszakkal kapcsolatban. Tette ezt – többek között – *„ünnepélyes alkalmakkor, politikai viták közepette, pártrendezvényen és televíziós interjúban is”* (Turbucz, 2013). A rendszerváltást követő, politikai aktorok által generált Horthy-diskurzus első fontosabb mementója azonban nem Antallhoz, hanem *Tamás Gáspár Miklóshoz köthető*, aki a következőket mondta az 1990-es országgyűlési választásokat megelőzően egy publicisztikában:

„Amíg a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) a reformkor örökösének tekinti magát, amely pokoli harcok árán megteremtette a magyar szabadelvű alkotmányos demokráciát,

addig politikai ellenfelek közül többen mintha a gyászos emlékezetű Horthy-korszak tekintélyelvű, ellenőrzött parlamentarizmusára kacsingatnának. Emiatt, ha nem az SZDSZ győz a választáson, akkor itt nem lesz jogainak birtokában lévő ellenzék, tehát nem lesz demokratikus kormány sem” (Turbucz, 2013).

Látható, hogy a korábban említett leegyszerűsítő, fekete-fehér tengelyekre helyezett Horthy-képek nem maradtak a múlté, sőt az 1989 és 1993 között a *„történetpolitikai viták középpontjába egyre inkább a Horthy-korszak került”* (Szűcs, 2010). Az egyik ilyen vitát 1990. július végén Kéri Kálmán, a Magyar Demokrata Fórum (MDF) képviselőjének megszólalása indította, melyben azt mondta:

„a Horthy-hadsereg harca igazságos volt, ha a kommunizmus ellen harcolt” (Turbucz, 2013) Mondani se kell, az ellenzék padsoraiból hamar érkezett is reakció erre a kijelentésre, majd Antall József igyekezett csillapítani a kedélyeket, aki egy, a későbbiekben vissza-visszatérő tartalmi elemekkel átszőtt beszéddel vélekedett a Horthy-korszakról, valamint magáról a kormányzóról.

Antall többször is leszögezte, hogy *„a magyar kormány nem kívánja a kormányzót rehabilitálni, nem tekinti őt példaképnek”,* valamint *„Horthy történelmi szerepének objektív, reális és korrekt értékelését elsősorban a történettudomány feladatának tartotta.”* Emellett hangsúlyozta azt is, hogy egyfajta *pozitív ellensúlyt* szeretnének teremteni az elmúlt évtizedek egyoldalú, negatív Horthy-képeivel szemben. Úgy gondolom, hogy ez egy abszolút releváns, de fogalmazhatok úgy is, hogy korrekt álláspont, amit én elsősorban az egykori miniszterelnök történészi múltjához kötnék. A rendszerváltás után Antall volt az *egyetlen kormányfő*, aki nagy nyilvánosság előtt, részletesen is kifejtette az álláspontját Horthyt illetően, ráadásul nem sokkal az egykori kormányzó újratemetése előtt egy tv-interjúban.

1989 és 1993 között a történetpolitikai viták homlokterébe egyre inkább a Horthy-korszak került (Szóts, 2011), amit Magyar Tengerészek Egyesülete kezdeményezésére szervezett újratemetés csak tovább tetőzött. Az ellenzék által gyakorolt kritikák legfőbb eleme az *állami szerepvállalást* volt hivatott felkérdezni. Pont ezen támadási felület miatt is végül „magánember-miniszterek” tették tiszteletüket az egyébként több tízezer embert megmozgató eseményen.

A pártok között végül *csak abban alakult ki konszenzus*, hogy az egykori kormányzónak minden joga megvan ahhoz, hogy *hazai földben nyugodhasson*. Az MDF, a

Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) és a Független Kisgazdapárt (FKgP) *hivatalosan nem képviseltette magát*, az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ pedig *semmilyen formában sem vett részt* az újratemetésen (Turbucz, 2013)

„Az újratemetést követően Horthy megítélésének kérdése fokozatosan lekerült a napirendről”, mely téren aztán az MDF-ből kivált „Csurka féle” radikális szárny, azaz a későbbi MIÉP hozott újat a nap alatt.

A szélsőjobb öröksége – a rendszerváltás utáni, jobboldali radikálisok Horthyhoz való viszonya és a Fidesz „útkeresése”

A következőkben *Dávidházi* (1979) kultusz-definíciója és Turbucz (2014) ezen tipológia mentén készített munkája alapján jellemzem a rendszerváltás utáni pártok közül a Magyar Igazság és Élet Pártját, a Jobbik Magyarorszáért Mozgalmat, a Mi Hazánk Mozgalmat és a FIDESZ - Magyar Polgári Szövetséget. Ennek oka, hogy ezen pártok azok, melyek első kézből tematizálták, illetve tematizálják valamilyen módon az egykori kormányzót, jelezve ezzel azt, hogy valóban fontos identitásképző elemként gondolnak rá, ennél fogva pozitív tartalmú diskurzusokat szerettek volna generálni. Az már más kérdés, hogy az identitásképzés obligát velejárója – persze ez nagyban függ a hangsúlyoktól és a „tálalás” mikéntjétől - egy *ellen narratíva megképzése*, ahogy azt már korábban rögzítettem (Romsics, 2008).

A három méltató álláspont szerint az emlékezés lehet *méltató*, *kultikus jellegű* és *kultikus* (Turbucz, 2014). Előbbi „*nem kritikátlan és nélküli a kultikus nyelvhasználatot*”, a kultikus jelleg szintén *nem kritika mentes*, viszont alkalmaz *kultikus nyelvezetet*, utóbbi pedig *kritikátlan* és *kultikus megnyilvánulásokat* használ.

Ahogy *Tverdota* (2007) alapján Turbucz (2014) is kiemeli: „*egyáltalán nem adott, hogy a politikai vezető halálával megszűnik az ő kultusza*”, mivel számos olyan pillanat van, amikor olyan gesztusokat lehet tenni, amivel az ő emlékét ápoljuk, megőrizve ezzel az emlékezetét, sőt – adott esetben – teljesen újraakerezni azt, ahogy egyébként a *kollektív emlékezetnél* bemutatott *felejtés* (Nagy 2020), illetve tudatos narratíva alakítás kapcsán már tárgyaltam.

Furcsa képzavarral élve, hab a tortán, hogy az egykori kormányzó rendszerváltás utáni emlékezetéhez fűzhető első és egyben legkomolyabb esemény az újratemetése volt, ami így

a „nem hazai földben eltemetett vezér szerepének radikális, identitásképző újraértékelését eredményezi” (Turbucz, 2014). Ezzel elérkeztünk az első bemutatandó tömörüléshez, a Magyar Igazság és Élet Pártjához.

A történelmi kontinuitás tengelye mentén legitimmé váló Horthy Miklós - A MIÉP Horthy-képe

A rendszerváltás utáni kormánypártokkal ellentétben a Csurka István vezette MIÉP nem kertelt az egykori kormányzó újratemetésén való részvétel kapcsán, hanem egyenesen kijelentette, hogy „*ez a nemzeti folyamatosság nagy ünnepe*”, mely eszmefuttatást később a Magyar Fórum hasábjain folytatott. Turbucz (2014) szemléje alapján feltűnik, hogy Csurka rögtön kijelöli a frontvonalakat. Szerinte az egész újratemetés és az azt övező – vélt vagy valós – kritikus hangok és az erre adott „népi” reakció annak a próbája lesz, „*hogy a baloldalnak és a liberalizmusnak sikerül-e kimondatnia, hogy a magyar történelem 1945-tel kezdődik, s ami előtte volt, arra mi már semmilyen formában nem hivatkozhatunk.*” (Magyar Fórum) Kiegészítésként hozzátenném, hogy ez utóbbi, történelmi – ha úgy tetszik – irányelvet végül a második Orbán-kormány által készített Alaptörvény „rendezi”, amit a korábbi politikus-író még megélhetett.

A kor médiafogyasztási sajátosságaiból és viszonyaiból adódóan a pártok kommunikációs felületeinek fontos pillére volt a nyomtatott sajtó, így a párt ennek megfelelően előszeretettel használta direkt, valamint indirekt módon a saját narratívájának az ismertetése és legitimálása szempontjából. Mielőtt azt gondolná bárki is, hogy a párt és beszélő fejei, *kritikától mentesen, kultikusan* ábrázolta Horthyt, el kell, hogy oszlassam ezeket a feltételezéseket. Ugyanis több cikkben is élnek kritikai éllel, mint például: „*akkor is tiszteljük a kormányzót, a hazafit, a vörös terror letörőjét, ha szellemének és politikájának nem minden vonásával értünk egyet. Sajnáljuk, hogy a néphez s a nagybirtokhoz való viszonya olyan volt, amilyen.*” (Magyar Fórum) Ez utóbbi egyébként visszatérő motívum, de persze bőven jutott hely a magasztaló jelzőknek is: „*otrántói hős*”, a „*felszabadító*”, az „*íz-ig-vérig magyar*”, az „*országgyarapító*”. Annak ellenére, hogy a MIÉP a Horthy-nosztalgián keresztül kívánta a 45 és 89 közötti, kimondottan *homogén és negatív álláspontokat* (Turbucz, 2012) ellensúlyozni, az újratemetés és az az által generált turbulencia lencsengését követően, jóval kevésbé helyezték előtérbe Horthy emlékeztetét és jórészt az összes mondanivalójuknak rá

való visszavezetését, mint ahogy azt később a Jobbik esetében látni fogjuk. Az emlékezetpolitika csinálás szempontjából kulcsfontosságú, szimbolikus aktusok terén Székely Lászlót, egykori pátyi képviselőt érdemes kiemelni, akinek a közbenjárása által Horthy-köz létesült a Pest megyei településen (*Magyar Fórum*). A MIÉP után következik a rendszerváltás utáni politikai paletta második nemzeti radikális tömörülése, a Jobbik Magyarországért Mozgalom.

Egy újabb történész-politikus, aki Horthy Miklós ügyében kívánt igazságot tenni

A Horthy-korszak pozitív fennhangú megítélésében a *Jobbik tudott újat mutatni*, mégpedig azzal, hogy jóval inkább idealizált módon kezelte, illetve mutatta be az egykori kormányzó politikáját. Maga az ötlet, hogy Horthy és az őt övező pozitív nosztalgia legyen az identitáspolitikai üzentük központi eleme, egyáltalán nem volt egyértelmű. Ahogy azt *Turbucz* (2014) is kiemeli, Novák Előd – aki akkoriban a párt alelnöke volt – elmondta, hogy az elnökségen belül vita volt erről a kérdésről, ami aztán a *kultikus méltatásban* erősségén egyáltalán nem köszön vissza. A Vona Gábor vezette párt *kritikai narratívától mentesen* vezette vissza identitását a múltba, konkrét történelmi párhuzamokkal legitimálva a saját meglétét a honi politika küzdőterén. Több beszédében is kitért arra, hogy abban a korszakban rend és biztonság volt, ami az akkori aktualitásokat tekintve, mindenképpen egyfajta *hívószóként* szolgáltak, értem ezalatt roma gyilkosságokat (Paksa, 2012). A korábbi pártelnök többször is kiemelte, hogy Horthy Miklóshoz hasonló vezetőnek kellene irányítania Magyarországot és ennek megfelelő gesztusokkal igyekezett beágyazni az ő kultuszát (Turbucz, 2014). Ennek betudhatóan, éveken keresztül megemlékezések és ünnepi beszédek övezték Horthy *születése* és *halálának*, illetve *Budapestre való bevonulásának napját*. Ezek az évfordulók *primer módon* illeszkednek a Horthy-kultusz ápolásához, már-már egyfajta rítusként szolgálnak

Ezek közül egyértelműen a budapesti bevonulás volt a legfontosabb, ugyanis szimbólumértéke ennek a napnak van, mivel ez jelképezi a retorikai értelemben használt panelek zömét, azaz a „rendteremtést”, az „új honfoglalást”, „feltámadást” és a „nemzetmentés” csúcspontját, valamint a „bűnös város” felelősségre vonását. A budapesti bevonulás 90. évfordulóján központi rendezvényt tartott párt, majd tíz évvel később – egykori, nemzeti radikális Jobbik helyét átvevő – Mi Hazánk is grandiózus eseményt

szervezett. A helyszínválasztás pedig aligha véletlen, hiszen itt mondta el Horthy a beszédét, amiben hadra hívta a fővárost.

A Horthy-elem központi szerepe – ahogy azt korábban is említettem – mindig a korszak, jelenbéli adaptációjának a legitimálásával jelent meg a párt kommunikációjában, amiből Vona Gábor 2013-as Facebook bejegyzésének egy részletét emelném ki:

„Ugyanannyi időt, 24 évet kapott a történelemtől a bizonyításra, mint a mostani rendszerváltó nemzedék (Fidesz-MSZP), és nézzük meg, mit tett Ő egy szétszabdalt, megalázott országgal, és mit tettek az elmúlt 24 év kormányai? Az eredmény magáért beszél. Horthy egy gazdasági, katonai középhatalommá emelte a csonka Magyarországot, virágzó kultúrával, míg a mostaniak negyedszázad alatt széthordták a nemzeti vagyont, eladták a gyárainkat, négyszeresére növelték az államadósságot és elüldöztek félmillió, dolgozni akaró magyar fiatalat.

Talán nem baj, ha röviden én is megfogalmazom a véleményem róla. Tényleg rövid leszek:

Szerintem Ő volt a huszadik század legnagyobb magyar államférfija.”

Mit is mondd? Szembe állítja Horthy, a Tanácsköztársaság és a Trianon utáni általa sikeresnek interpretált politikáját – megerősítve ezzel, hogy nehéz időszakban és körülmények között tette mindezt – és a rendszerváltás utáni kormányok vélt vagy valós sikertelen döntéseit és azoknak következményeit. A lényeg viszont – szerintem – az utolsó mondat, ahol mellszélességgel áll ki a korábbi kormányzó mellett, sőt a legnagyobb államférfinek nevezi őt.

[A jobboldali radikális örökség adu ása - Mikor lesz ünnepnap augusztus 30?](#)

A Jobbik pártszakadása, illetve a „szélről” való eltolódásuk után a Mi Hazánk Mozgalom töltötte be a politikai paletta ezen részén keletkezett űrt. A hagyományosnak mondható radikális válaszokat megőrizve vagy ha úgy tetszik megörökölve vitte tovább a korábbi jobbikosok alkotta formáció. Ennek megfelelően a Horthy-korszak emlékezetpolitikáját tekintve nem történt gyökeres változás, bár az egésznek az intenzitását illetően történt némi enyhülés. Mindezek ellenére 2019 novemberében, Horthy Budapestre való bevonulásának centenáriumán nagyszabású ünnepséget és megemlékezést tartott a mozgalom, emellett 2022-ben az alelnök, Dúró Dóra parlamenti irodájában avattak Horthy szobrot. Az apropó

nem volt más, mint a második bécsi döntés napjának évfordulója, ahol a párt prominensei az akkori korra reflektálva vontak párhuzamot a mostanival, miszerint most is nehéz időket élünk, most is határozott, a „nemzet érdekeit előtérbe helyező” vezetőre/vezetőkre van szükség, aki/akik olyan, Horthyhoz hasonló eredményeket tud elérni, mint a revíziós politika, a gazdasági fellendülés, kulturális megerősödés és nemzetgyarapodás. Tehát egyfajta példaként, példaképként emelték ki a személyét és tevékenységét, hogy van, illetve legyen remény a nehéz helyzetből való kilábalásra. Ez a kommunikáció egyébként összecseng azzal, ahogy anno Vona Gábor jellemezte a helyzetet még anno 2008-ban.

A múltbeli események narratívájának megfelelő újrakonstruálása mellett azonban van egy másik fontos aspektus, mégpedig az „Hazatérés napja”, amivel a második bécsi döntésnek kívánnak emléket adni. A párt vezetői kiemelték, hogy ez egy fontos emlékezetpolitikai mulasztás, ami abból a szempontból mindenképp unikális, hogy a Jobbik anno közvetlen Horthyhoz köthető dátum (születése napja) kapcsán kívánt Horthynak intézményesített emlékeztetést szentelni emléket, viszont a Mi Hazánk egy sokkal összetettebb relikviát akart/akar létrehozni ezzel. A második bécsi döntés jóval túlmutat Horthy személyén, bár kétségtelen, hogy nem elválaszthatatlan tőle. Apró szépséghiba, de ezt félig-meddig gúnyosan tenném hozzá, hogy egy „hazatérés” napja már létezik, hiszen Somoskőújfalu visszacsatolásának évfordulóját is így tartják számon, de a tartalmi elképzelésen ez aligha változtat.

Összességében megállapítható tehát, hogy rendszerváltozás utáni radikális jobboldali pártok mindegyike, így a MIÉP, a Jobbik és a Mi Hazánk egyaránt méltatta Horthyt és politikáját, de a gesztusok vetülete és intenzitása eltér az egyes szereplőknél. A MIÉP, mint rendszerváltás utáni erő, egy kritikai éllel ellátott, de pozitív megítéléssel ellátott narratívát tudott a magáénak, szóval elismerte a korszak sikereit, azonban bizonyos területeket illetően a nemtetszésüket is kellő hangsúllyal artikulálták. Ezt követte a Jobbik mindent elsöprő, dicsőítő, *ritualizált* Horthy nosztalgiája, ahol a történész versus politikus küzdelmek központi elemeként számontartott történelem értelmezések íratlan szabályait felrugó Vona Gábor, aki államférfiként tüntette fel a korábbi kormányzót és új szintre emelte a Horthy kultuszt. Végül jött (van) a Mi Hazánk Mozgalom és egy kevésbé turbulens Horthy tematizálás, de a budapesti bevonulás centenáriumán tartott ünnepség, illetve a nem olyan rég felavatott szobor jelzi, hogy egyáltalán nem kopott ki a Horthy topik és mivel egy frissen parlamentbe jutott erőről beszélünk, így bőven lehet még meglepetés ezen a téren.

A tartalmi kérdéseken túl még egy fontos dologra hívnám fel a figyelmet. Összetételét tekintve az „eredeti”, azaz még a vonai átfordítás előtti Jobbik és a mostani Mi Hazánk, mind rekrutációját, mind vezetőit tekintve komoly átfedések vehetőek észre, ami leginkább azért lehet majd érdekes, hogy ennek a generációnak az eltűnése után milyen formában fog tovább élni a pártok által épített Horthy-kultusz vagy egyáltalán fennmarad-e a status quo.

2017 és a Fidesz irányváltása

A NER létrejötte megannyi, az *alkotmányos-politikai* rendszert érintő változást hozott magával, amiknek a fókuszában a hatalomkoncentráció volt. Gondoljunk csak KLIK-re, ami – azon túl, hogy egy rosszul kivitelezett központosítás végterméke – mégiscsak a Horthy-korszak kultuszminiszteréről, Klebelsberg Kunóról lett elnevezve. Nyilván nem véletlen ez az értékvállalás, hiszen nem egy sokadlagos intézményhez, hanem az egyik legsarkalatosabb állami feladatot ellátó központhoz kötötték Klebelsberg nevét, de mindenképp szimbolikusan említhetjük a Kossuth Tér átalakítását is. 2010 az emlékezetpolitika mentén is új időszak kezdetét jelentette, ami elsősorban a Jobbik impulzív Horthy és Trianon tematikájú kommunikációjával robbant be. A Jobbik Horthy kultuszát már korábban rögzítettem, de a Fidesz és Jobbik különleges „viszonyát” még nem említettem meg. Látható módon a Fidesz mindig is tartott a Jobbiktól, ennek megfelelően igyekezett az általa jónak gondolt paneleket és gondolatokat átemelni, mint például a „keleti nyitást”, de hasonlóképpen jártak el Horthy Kapcsán. A tyúk vagy a tojás dilemma kapcsán aligha kell vitába bocsátkozni, de jelen esetben nem is ez a gondolatom vezérfonala. Az „egy a tábor, egy a zászló” szellemiségnek megfelelően a Fidesz szeretett volna szavazókat elszipkázni a Jobbiktól, úgy, hogy napirenden tartja a Horthy topikot.

E téren 2017 volt az első erőteljes fordulat, amikor Orbán Viktor a felújított Klebelsberg Kastély átadóján a következőket mondta az 1920-as évek kapcsán:

„olyan kivételes államférfiak szolgálták és vezették a nemzetet, mint Bethlen István, Horthy Miklós vagy Klebelsberg Kuno.”

Emellett kiemelte:

„megítélésüket nem árnyékolhatja be a második világháborús gyászos szerepvállalás sem.”
(*miniszterelnök.hu*)

E kijelentések kapcsán Vona Gábor reakcióját emelném ki, aki anno egy Facebook bejegyzésben „gumicsontnak” és a Jobbik-os szavazóknak való udvarlásként értelmezte a kijelentést, bár ekkor a párt már túl volt a paradigmaváltásán.

Az egykori pártelnök érvelése, miszerint a Fidesz Horthy-nosztalgiaja a bizonytalan radikálisoknak tett gesztus szerintem abszolút megerősíthető. Nem tisztem és ezen dolgot nem is kívánja tárgyalni, hogy a Mi Hazánk Mozgalom mennyire nevezhető a FIDESZ szatellit-pártjának vagy hogy mennyire átjárható egyik, vagy másik párt a szavazók szempontjából, azonban előbbi pártot parlamenti erőként való megjelenése óta több olyan gesztus is érte a kormánypártok részéről, melyek mögött megbújhatnak efféle szándékok.

Külön felhívnom a figyelmet arra a politikai kamikaze manőverre, amikor 2023 szeptember 3-án, Horthy Miklós újratemetésének 30 évfordulóján részt vett Lázár János is. Ez önmagában még nem jelentene semmi rendkívülit, azonban ez az ünnepség az egykori kormányzó szülővárosának vasútállomásán volt, egy olyan regionális vasútvonal mentén, melyhez hasonlóból tízet be is záratott augusztus elsejével, így egyszerre több negatív motívum mentén is vállalta a nyilvánosságot, ami semmiképpen sem nevezhető megszokott jelenségnek sem az ő, sem a Fidesz szempontjából. Ezért is gondolom, hogy ez a megjelenés, illetve szereplés – mert hogy Kenderesen kivételes államfőnek, igaz magyar hazafinak és hős katonának nevezte Horthyt – inkább szólt annak, hogy valamilyen módon tematizálják az egykori kormányzó emlékét, illetve gesztusokat tegyenek a bizonytalan Mi Hazánk szavazóknak.

Összességében elmondható tehát, hogy a 2018-as újabb 2/3-os választási siker és a Jobbik klasszikus nemzeti identitásának háttérbe szorulásával a Fidesz nem érezte szükségességét a Horthy féle emlékezetpolitika csúcsra járatásának, de ugyanakkor látható egyfajta turbulens mozgolódás, valamint gesztus gyakorlás a bizonytalan radikálisok felé, bár az Orbán Viktor vezette tömörülésről alapvetően az mondható el, hogy *„az emlékezetpolitikájuk a hatalom megtartásának célján túl nem bír konzekvens és összetett jövőképpel”* (Magyar Narancs), amit tovább erősít az is, hogy míg 2017-ben két „kivételes államférfinak” nevezte, míg 2015-ben még kollaboránsnak, aki nem érdemli meg, hogy szobrot kapjon.

Összefoglalás

Munkám végéhez érve, összegezném a leírtakat. Követve a dolgozatom felépítését, először a Horthy-jelenség emlékezeti dimenzióját ragadnám meg. A már korábban reprezentált három fogalom, melyek az emlékezetpolitikai elemzések szempontjából a leginkább relevánsak, talán a kollektív emlékezet tartalmi összetettsége illusztrálja a leginkább, hogy miként képes az emlékezés egy akár teljes generációkra hatással lenni.

Az emlékezetpolitika egyfajta *kulcsszereplőként* is definiálható a politikában, hiszen lehetővé teszi a politikai elit számára, hogy a *kollektív emlékezetet* és az egyes *történelmi eseményeket* a saját ideológiájuk vagy éppen akaratuk mentén konstruálják, formálva ezzel a társadalom *kulturális attitűdjét* és *identitását* (Nagy, 2020). Az emlékezetpolitika általában az *identitás*, *hatalom* és *politikai változások* szempontjából mondható meghatározónak. Az identitás részeként az emlékezetpolitika meghatározza, hogy egy nemzet vagy csoport milyen történelmi eseményeket tart fontosnak az identitásához való kötődés szempontjából. Ezek az események hatalmi és politikai célok szolgálatában is állhatnak.

Az érzelmek ebben az összefüggésben sokfélék lehetnek, attól függően, hogy az adott emlékezetpolitika mely érzelmekre támaszkodik vagy melyeket akar kiváltani. Ezek között találhatóak az *elszigeteltség érzése*, *büszkeség*, *nosztalgia*, *gyász*, *elégedettség*, *harag* vagy bármely más érzelmek, amely a történelmi események iránti érzelmeket vagy a kulturális identitás erősítését szolgálja. (Nagy, 2020).

Az emlékezetpolitika a történelem egyes korszakait, szereplőit vagy konkrét eseményeit keretezi az adott politikai kurzus akarata mentén. Ezzel – többek között – a társadalom *kulturális elemeket* és *történelmi narratívákat* használ arra, hogy alakítsa, valamint formálja a társadalom politikai valóságról alkotott képét, identitását és hatalmi struktúráit. Ez utóbbi inkább az „észlelés” szintjén meghatározó, hiszen attól nem változik a közjogi berendezkedés, hogy az éppen aktuális kormánypárt miként értelmezi az 56-os eseményeket vagy éppen mit gondol Horthy Miklós országlásának idejéről, de a különböző megfontolások mentén kiolvasható, hogy az elitek mit gondolnak a hatalomról, hierarchiáról, illetve hatalmi berendezkedésről, ez pedig a társadalomra is hatással van., ahogy azt korábban (Nagy, 2020) alapján már taglaltam.

Az emlékezetpolitika, mint tematizáló, identitásképző elem azért tud olyan meghatározó lenni, mert elősorban *az érzelmekre hat*. Ez a kapaszkodó teszi átélhetővé az egészet, hiszen egy-egy topik mentén a leginkább fundamentálisnak hitt vagy gondolt részletek is megkérdőjelezhetővé válhatnak, ami aztán – adott esetben – *sértheti a kollektív emlékezetet* (Pataki, 2010). Az identitásképzésre azonban lehet úgy is gondolni, mint egyfajta pozitív, sőt akár *nemzetegyesítő* eszközre és nem csak a negatív, törésvonalakat generáló módszerre. Pont ezért az emlékezetpolitika fókuszpontjai közé tartozhat a *nemzeti identitás* és a *nemzet hőseire való emlékezet* is, de segíthet a múltbeli konfliktusok feldolgozásában és a megbékélés felé vezető út kikövezésében. A múltbeli bűnök, például népirtások vagy emberi jogi visszaélések elismerése jóval többet jelent pusztán gesztusnál, hiszen ezek a bűnök komplett társadalmi, faji csoportokat vagy éppen kisebbségeket értek hátrányosan. Fontosnak tartom leszögezni, hogy ezek a fókuszpontok lokálisan, kulturálisan és az adott társadalmi környezettől függően eltérőek lehetnek, így az adott kutatás esetében figyelembe kell venni ezeket a változókat.

Horthy Miklós személye és emlékezete kiváló példa arra, hogyan befolyásolhatja az emlékezetpolitika egy nemzet kollektív emlékezetét és miként hagyhat nyomot hosszú távon a társadalmi tudatban. Ahogy azt már leszögeztem, a kollektív emlékezet, mint társadalmi jelenség, lényegében azt jelenti, hogy az egyének közös emlékei által formálódnak a történelmi események értelmezései és ezek az emlékek jelentősen befolyásolhatók a hatalom gyakorlóival, mint ahogy az már az egykori kormányzóról fémjelzett korszakban is tetten érhető volt, egészen a késő kádári időkig. Fontos azonban leszögezni, hogy – a legtöbb gyakorlattal ellentétben – ez ellennarratíva volt, azaz mind a Rákosi-, mind a Kádár-korszakban negatív kampány keretében kívánták ezzel legitimálni a hatalmukat.

Többek között ez utóbbiban is hozott változást a harmadik magyar köztársaság, melynek hajnalán az MDF-ből kivált tömörülés, vagyis későbbi MIÉP karolta fel először a Horthyt és rögtön le is szögezték, hogy helyre kell tenni az ő történelmi megítélését. Az erre való törekvések szempontjából kiváló lehetőségként szolgált az 1993 őszi újratemetése, ami hatalmas tömegeket mozgató meg, olyannyira, hogy hivatalban lévő miniszterek is tiszteletüket tették Kenderesen.

„Helyre kell tenni a történelmi megítélését” – mondta Csurka István, mely narratíva kísértetiesen összecseng rákosi és kádári idők történeleméhez, illetve az azzal kapcsolatban tanúsított eszmevilággal. Gondolok itt az alternatív valóság képzésére, apróbb

csúsztatásokra és minden egyéb olyan eszközre, mellyel a hatalom az éppen aktuális hitszegéséhez alakítja a történelmi örökséget és annak megítélést. Persze a módozat tekintetében van egy – fogalmazzunk úgy – elegánsabb megoldás, melynek során az éppen érintett politikai aktor – tehát akár párt is – oly módon tematizálja a történelmi személyt vagy eseményt, hogy annak pozitív elemeire erősít rá és azzal köti össze valamiféleképpen a saját tevékenységét. Erre kiváló példaként szolgál a rendszerváltás utáni nemzeti radikális pártok mindegyike. A MIÉP-től, a Jobbik Magyarországért Mozgalmon át, a Mi Hazánk Mozgalomig mind-mind Horthyt tartották emlékezetpolitikai fókuszukba. Többször jelenbeli igényként emelték be a diskurzusba az egykori kormányzót, egészen pontosan az ő – vélt vagy valós – pozitív cselekedeteit, egyfajta igényt támasztva, hogy most is ilyen vezetőre lenne szükség. A Jobbik és a Mi Hazánk is használta ily módon Horthy Miklóst, kihangsúlyozva, hogy az ő kormányzósága idején kulturális és gazdasági fellendülés volt, valamint területi revíziós sikerek is köthetőek hozzá.

A rendszerváltozás utáni nemzeti radikális pártok pozitív tartalmú Horthy kép tematizálásában észrevehető egyfajta előre mozdulás. Ezalatt azt értem, hogy míg a Csurka István vezette MIÉP-nél kritikai él is megfigyelhető volt, addig a Jobbiknál ez már szinte teljesen eltűnt. Gyakorlatilag minden egyes Horthyhoz köthető esemény évfordulójára szerveztek eseményeket, a Mi Hazánk pedig már hivatalos állampoli ünnepért kampányol a második bécsi döntés évfordulóját illetően. Szándékosan ez utóbbit említettem a 2018-ban zászlót bontott formáció kapcsán és a Dúró Dóra parlamenti irodájában avatott Horthy-szobor állítást, mivel ez inkább szólt a médiának és szolgált – jórészt – heccként, de mindenképpen fontos és szimbolikus aktusnak tartom.

Végezetül kitérnék a Fideszre is, mely erő kapcsán már évtizedes távlatokban lehet értékelni a Horthy irányába gyakorolt gesztusokat. A 2010-es fülkeforradalmat követően elsősorban inkább 56 és Trianon emlékezetére, valamint annak megkonstruálására helyezték a hangsúlyt, majd szépen lassan, fokozatosan ezt a témát is felkarolták. Persze mondhatjuk, hogy az egykori kultusz-miniszterről elnevezett intézményfenntartó központ nincs hasonló súlycsoportban egy szoborállítással vagy köztérelnevezéssel, azonban ez a „soft power” játszma erősen illeszkedik ahhoz a szóbeszédhez, mely szerint a kormánypárt folyamatosan „mér”, azaz figyelemmel követi az egyes döntések utáni közhangulatot vagy akár még döntés előtt futtatnak egy kört ez ügyben. Sajnos vagy nem sajnós alátámasztja ezt a feltételezést, hogy Orbán Viktor hol kivételes államférfiként, hol történelmi bűnöket elkövető kollaboránsként hivatkozik rá. Mindenesetre az elmondható, hogy a Klebelsberg

Kunóról elnevezett központ mellett a Kossuth tér és Budavári Palotanegyed rehabilitációja mind-mind szimbolikus gesztusok és komoly értékvállalások.

Mindezek fényében fontosnak tartom én is leszögezni, hogy a rendszerváltozás óta a történettudomány a *minél pontosabb, árnyaltabb és kiegyensúlyozottabb* Horthy-kép megalkotását tűzte zászlójára, „*de a politikai, valamint ideológiai szempontok természetesen továbbra is komoly hatást gyakorolnak Horthy megítélése szempontjából.*” (Turbucz, 2012). Nem mondható tehát rendkívülinek, hogy a pártpolitikai küzdelmek meglehetősen könnyen nyernek történetpolitikai tartalmat. Így volt ez Horthy Miklós *újrateremtésekor* és *annak 30. évfordulóján* is, ami tovább indukálja a leegyszerűsített, egymást opponáló álláspontok térhódítását. Tehát a pozitív és a negatív Horthy-képek közötti identitáspolitikai küzdelem tovább folyik, mely jelenség politikai értelemben természetesen könnyen megérthető, azonban ez a szimbolikus állóháború nem segíti a magyar társadalom reális önképének megerősödését, sőt tovább erodálja azt, megmérgezve ezzel generációkon átívelve a magyarságot.

Felhasznált irodalom:

Assmann, Aleida 2016: Rossz közérzet az emlékezetkultúrában. Beavatkozás. Budapest.
Assmann, Jan 2018: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest.

Bayer, J. (1999) *A politikatudomány alapjai*. Budapest: Napvilág Kiadó

Burke, Peter (2001): A történelem, mint társadalmi emlékezet. Regio 12. 3–21.

Dávidházi (1979) DÁVIDHÁZI PÉTER: „Isten másodszülöttje”. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Budapest, Gondolat.

Dearing, James W. and Rogers, Everett M. (1996): Agenda Setting. Thousand Oaks, CA: Sage

Gyáni Gábor (2012): Nemzet, kollektív emlékezet és public history. Történelmi Szemle 54. 357–375.

Gyáni Gábor (2016): A történelem, mint emlék(mű). Budapest.

Keszei, András (2010): Az emlékezet rétegei. Korall 41.

Mélyi, József (2022): Épületekben, szobrokban is tetten érhető az Orbán-rendszer emlékezetpolitikai kudarca. *Magyar Narancs*

Nagy, Ádám. (2020). „Az emlékezet forrásai”: Historiográfiai áttekintés a kollektív emlékezet, emlékezetpolitika, public history jelentőségéről, mint az emlékezetet befolyásoló, alakító és irányát meghatározó tényezőkről.

Paksa Rudolf (2012): A magyar szélsőjobboldal története. Budapest, Jaffa.

Pataki, Ferenc (2010): Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. In: Magyar Tudomány 2010/7.

Romsics, Ignác (2008): Identitáspolitika és történelem. In: Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008. Budapest, Osiris, 267–274.

Romsics, Ignác (2015): A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika. Budapest.

Rod, Hague – Martin, Harrop – John, McCormick: Összehasonlító kormányzattan és politikatudomány, Ludovika Egyetemi Kiadó 2021

Romsics, Ignác (2007): Kultusz és ellenkultusz. A Horthy-kép változása. In: Rubicon Történelmi Magazin, 2007/10. szám

Szűcs, Zoltán, Gábor (2010): Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban 1989–1993. Budapest, L'Harmattan.

Tóth, Csaba – Török, Gábor (2001) Politikai napirend, 2000: Az egyiknek sikerül, a másinak nem. In Kurtán, Sándor, Vass (szerk.) Magyarország politikai évkönyve 2001, Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány

Török, Gábor (2000): Politikai napirend, 1999. In Kurtán, Sándor, Vass (szerk.) Magyarország politikai évkönyve 2000, Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány

Turbucz, Dávid (2016) A Horthy-kép a Népszabadság hasábjain (1956-1989). In: Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján. Veritas Történetkutató Intézet; Magyar Napló, Budapest, pp. 219-227.

Turbucz, Dávid (2014): A jobboldali radikálisok Horthy-képe a rendszerváltozás után. In: Búvópatakok - mélyfúrások: Magyar jobboldal - 1945 után. Évkönyv, XX. Országos Széchényi Könyvtár; 1956-os Intézet Alapítvány; Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 249-273.

Turbucz, Dávid (2013): *Antall József miniszterelnök Horthy-képe*. In: Búvópatakok - széttekintés. Évkönyv (ISSN1216-7851) (XIX.). Országos Széchényi Könyvtár - 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest, pp. 177-199

Turbucz, Dávid (2012): Kultusz és ellenkultusz – Legendák és tévhitek Horthy Miklósról – Mozgó Világ Online

Tverdota György (2007): Napóleon újratemetése. Rubicon, 9. 64–65.

Internetes hivatkozások:

<https://hirado.hu/belfold/cikk/2019/11/16/horthy-fovarosi-bevonulasara-emlekezett-a-mihazank-budapesten#>

<https://mihazank.hu/a-trianoni-szerzodes-hatalyon-kivul-helyezeset-kezdemenyezzuk/>

https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/megvaltozott-az-allami-emlekezetpolitika-2422961

<https://24.hu/belfold/2017/06/21/orban-szerint-horthy-kiveteles-allamferfi-volt/>

<https://hang.hu/belfold/horthyra-kacsint-a-fidesz-106624>

<https://maszol.ro/kultura/51820-romsics-ignac-a-horthy-kultusz-es-az-ellenkultusz-is-meg-sokaig-fennmarad>

<https://merce.hu/2018/08/29/nagy-imrenek-mennie-kell-de-horthy-persze-johet/>

<https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-kelebsberg-emlekhely-es-vendeghaz-atadasan/>

<https://magyarnarancs.hu/publicisztika/epuletekben-szobrokban-is-tetten-erhető-az-orban-rendszer-emlekezetpolitikai-kudarca-255469>

Zusammenfassung

Die Person und das Gedenken an Miklós Horthy sind ein hervorragendes Beispiel dafür, wie die Erinnerungspolitik das kollektive Gedächtnis einer Nation beeinflussen und das gesellschaftliche Bewusstsein nachhaltig prägen kann. Wie ich bereits dargelegt habe, bedeutet das kollektive Gedächtnis als soziales Phänomen im Wesentlichen, dass die gemeinsamen Erinnerungen der Individuen ihre Interpretationen historischer Ereignisse prägen, und diese Erinnerungen können von den Machthabern erheblich beeinflusst werden, wie dies bereits in der vom ehemaligen Gouverneur geprägten Ära bis in die späte Kádár-Zeit hinein zu beobachten war. Es ist jedoch wichtig festzuhalten, dass es sich hierbei im Gegensatz zu den meisten Praktiken um eine Gegenerzählung handelte, d. h. sie wurde sowohl in der Rákosi- als auch in der Kádár-Ära als Teil einer Negativkampagne zur Legitimierung ihrer Macht eingesetzt.

Vor diesem Hintergrund halte ich es für wichtig festzustellen, dass sich die Geschichte seit dem Systemwechsel die Gestaltung eines genaueren, differenzierteren und ausgewogeneren Horthy-Bildes zum Ziel setzte, aber die politischen sowie die ideologischen Standpunkte haben natürlich nach wie vor einen großen Einfluss auf die Beurteilung von Horthy. Es ist daher nicht außergewöhnlich zu sagen, dass die parteipolitischen Kämpfe ziemlich leicht einen geschichtspolitischen Inhalt gewinnen. Dies war so sowohl bei der Neuschaffung von Horthy Miklós als auch an seinem 30. Jahrestag, was den Vormarsch von vereinfachten, gegensätzlichen Ansichten weiter erzeugt. Der identitätspolitische Kampf zwischen den positiven und negativen Bildern von Horthy verläuft also weiter. Politisch ist das Phänomen natürlich leicht zu verstehen, aber dieser symbolische Stellungskrieg verhilft die ungarische Gesellschaft nicht zur Stärkung ihres realistischen Selbstbildes. Was die Parteien betrifft, so könnte ich meine Arbeit wie folgt bewerten. Die Thematisierung des Horthy-Bildes mit positiven Inhalten durch die nationalradikalen Parteien nach der Wende hat sich deutlich weiterentwickelt. Damit meine ich, dass die von István Csurka geführte MIÉP eine kritische Kante hatte, während diese bei Jobbik fast völlig verschwunden ist. Sie haben Veranstaltungen zum Jahrestag praktisch jedes einzelnen Ereignisses im Zusammenhang mit Horthy organisiert, und Mi Hazánk setzt sich jetzt für einen offiziellen Staatsfeiertag zum Jahrestag der Zweiten Wiener Entscheidung ein.